REPREZENTĂRILE ȘI PROBLEMATICA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL ÎN ROMANUL LUI CAMIL PETRESCU

Corina CRÎNGUȘ
Școala Doctorală a Facultății de Litere a Universității din București
corina.popa1111@gmail.com

Abstract

Înscriindu-se într-o temă mai amplă despre problematica Primului Război Mondial în romanul interbelic, prin acest articol încercăm să arătăm viziunea lui Camil Petrescu despre război. Subliniem dimensiunile războiului în romanul *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, prin raportare la literatura universală.

Pentru a înțelege originalitatea romancierului am adus în discuție și viziunea eseistului din *Teze și antiteze*.

Cuvinte cheie: Primul Război Mondial, autoanaliză, demitizarea frontului, fraternizare, adevăr artistic

1. Introducere

Citind din literatura antică greacă și latină despre război, din literatura engleză, franceză. germană, rusă, americană și, nu în ultimul rând, din cea română, despre războaie, aflăm cum au fost declanșate conflagrațiile, din ordinul unor șefi de state împotriva altor state

Nimic nu este mai prețios ca viața. Omul este om cât trăiește, după ce a murit, nimic nu mai este, după cum cugeta Mihai Eminescu: „Căci morți sunt cei muriți". („Împărat și proletar")

Declanșarea unui război presupune o imensă răutate, îngustime sufletească, îngâmfare și hidoșenie din partea autorului sau autorilor.

Războiul este similar, prin efectele sale, cu alunecările masive de terenuri, cu vulcanii cu inundațiile, cu viiturile și similar cutremurelor.

Subliniez în lucrarea de față cum contribuie literatura la o lume mai bună, conciliantă și dreaptă, cum se încearcă, prin literatură, educația omului pentru nerecurgerea la forță. Am înțeles că în timpurile noastre

BDD-V1800 © 2015 Aius PrintEd
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:00:29 UTC)

niște minți bolnave gândesc la distrugerea prin alimentație (produse alimentare cu E-uri).

Infernul Primului Război a fost descris de poetul englez, Siegfried Sassoon, participant la război, revoltat de nedreptatea acestuia. Din poeme răzbate umanismul, sensibilitatea, amărăciunea împotriva ororilor. Panorama este vastă: bombe, arme, noroi, speranță, frică, lopeți, unelte, rezervoare, sârmă ghimpată, șobolani, frig, ploaie, fețe slăbite, dar mai ales cadavre: „Vă amintiți brancardele care se strecurau în spatele liniilor?/ Și ochii muribunzilor cu capetele atârnând/ Și acele măști cenușii pe chipurile unor băieți care erau cândva veseli și buni./ Ați uitat deja? Ridicați privirea și jurați pe verdele primăverii că nu veți uita niciodată” (Siegfried Sassoon - „Consecință”).

II. Primul Război Mondial

Elementul fondator al lumii (Lucian Boia)

Raportul omului cu istoria este tema generală, esențială a oricărei opere literare, modul in care omul luptă, felul in care acesta iese sau nu învingător. După Paul Ricoeur, istoria e tot o ficțiune, și proza și istoria sunt la fel de fictive. Sunt atâtea adevăruri câți istorici sunt, există istoria celor care declanșează evenimentul și istoria celor care se apără. Polonezul Jan Block (născut în Imperiul Rus) a prevăzut că războiul dintre Franța și Germania va fi Războiul tranșeelor.

Cert este că Primul Război a ținut patru ani și a schimbat radical istoria lumii, pacea de după Război a fost doar o iluzie, pentru că, în scurt timp, avea să izbucnească cel de-Al Doilea Război Mondial. S-au destrămat patru imperii: cel austro-ungar, țarist, otoman și german. Războiul a cuprins toată lumea (Europa și țări de pe celelalte continente) și a dus la numeroase interpretări istorice și la tot atât de multe opere culturale.

Suntem de acord cu ideea formulată de gânditorul Lucian Boia că „interpretările istorice rămân deschise” (Lucian Boia 2014,18).Fiecare țară își are istoria ei, fiecare națiune pune accent pe valorile neamului său..

Pornind de la întrebarea dacă istoria ar fi putut evita războiul, istoricul răspunde că „ar fi fost o istorie”, „alta”, „nu identică în raport cu evoluțiile pe care le cunoaștem noi astăzi” *(ibidem*, 11).

În vara lui 1914, acum o sută unu ani, s-a sfârșit o lume, căci asasinarea arhiducelui Austro-Ungariei a pus în mișcare un întreg angrenaj de tratate și orgolii. A izbucnit un război ce se credea a fi ca toate celelalte, se așteptau soldații acasă până la căderea frunzelor de toamnă. Dar nu a fost așa, ba dimpotrivă. A fost primul război total, care a necesitat mobilizarea tuturor forțelor, pe frontul național și cel de luptă,

BDD-V1800 © 2015 Aius PrintEd
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:00:29 UTC)

un război lung care a schimbat dramatic lumea - de la contururile granițelor pe hartă până la tehnologii și perspective asupra relațiilor internaționale.

După crimele de la Sarajevo, Austro-Ungaria declară război Serbiei (ne aflam cu Transilvania în Imperiul austriaco-ungar). Urmează un lanț de izbucniri. Lucian Boia arată că „formula imperială multinațională era depășită și condamnată de istorie" (*ibidem*, 32). Dacă Rusia era cel mai întins imperiu al Europei," Germania era cea mai puternică din Europa" (*ibidem*, 35). Economia acestei țări ocupa primul loc în lume, cele mai faimoase universități erau cele germane, cei mai remarcabili savanți**.**

Fiecare țară avea o nemulțumire, noi ne doream teritoriile luate de Rusia țaristă sau de Ungaria, aflată în Imperiul Austro-Ungar. Un timp n-am știut alături de cine să luptăm. Existau aspirații majore: înlăturarea stăpânirii străine și unitatea teritorială. După doi ani de neutralitate, România a intrat în război alături de Antanta, împotriva Puterilor Centrale, armata a încercat eliberarea Ardealului.

„Primul Război Mondial rămâne, prin problematica morală, prin amploarea fenomenului și prin consecințele dezastruoase, materializate nemijlocit în cea de-a doua conflagrație mondială, una dintre cele mai zguduitoare drame din istoria modernă. Sistemul de la Versailles rămâne actul de naștere al Europei din zilele noastre." (*ibidem*, 87)

„Dacă istoria e interesată de marile bătălii care antrenează mari armate, romanul reflectă mai curând aspectele neglijate și neglijabile ale războiului: frigul, durerile de stomac, întâmplările comice și absurde. Locașul individual al unui soldat ori un picior amputat contează mai mult pentru un romancier, sunt adică mai autentice, decât planul complet al bătăliei."(Manolescu 2002,348).

III Viziunea războiului

Războiul a fost sursă de inspirație pentru multe opere literare, încă din Antichitate Reprezentarea omului care aspiră la bine, frumos, dreptate, adevăr, care apără viața, omenescul este vizibilă în toate timpurile.

„Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război", romanul lui Camil Petrescu, apărut în anul 1930, reflectă reala sincronizare a literaturii noastre cu literatura Europei, întoarcerea spre analiză, spre introspecție, cunoașterea și trăirea ființei umane.

În articolul „Modernism modern", Camil afirmă că „mișcarea modernistă reprezintă tot ce e mai frumos, mai loial și mai generos în viața literară." (Camil Petrescu 1971,142). Romancierul observă că modernismul este sursa progresului și are „un neprețuit sens moral".

BDD-V1800 © 2015 Aius PrintEd
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:00:29 UTC)

G. Călinescu avea să numească romanul „o proză superioară” (Călinescu, 1982, 745), lunga confesiune a eroului este atât de încrâncenată, atât de lucidă, războiul este prezentat ca fiind plin de orori, nu are nimic eroic în el, moartea pândește la tot pasul.

IV. Reprezentările și problematica primului război mondial în romanul lui Camil Petrescu

După 1920 în literatura universală apar tot mai multe creații epice, având ca temă Primul Război Mondial (chiar mai înainte, în 1916 Henri Barbusse publicase romanul Focul). Problematica morală, experiența războiului este întâlnită în opera scriitorilor: Liviu Rebreanu, Hortensia Papadat-Bengescu, Erich Maria Remarque, Ernest Hemingway.

Camil Petrescu optează pentru o estetică a autenticității în eseurile „De ce nu avem roman?”, 1927; Noua structură și opera lui Marcel Proust, 1935 și în cele două romane ale sale (apărute în 1930 și 1933.)

În „Noua structură și opera lui Marcel Proust” din volumul „Teze și antiteze”, „studiu eseistic substanțial”, Camil Petrescu susține „sincronismul literaturii cu știința și filozofia vremii (Aurel Petrescu 1978, XII). Prin urmare se cerea necesitatea de conformare a literaturii la spiritul epocii.

Prezentul ar trebui să fie singurul timp real în stare să readucă la viață timpul trăit, prin memorie involuntară. „Dizolvarea noțiunilor solide, instalarea ipoteticului mobil, reorientarea atenției asupra actului originar, promovarea fluidului, a devenirii sufletești în locul staticului, a calității în locul cantității și mai ales descoperirea acelei impresionante solidarități a momentelor sufletești încât se ajunge la ideea de organicitate psihică și deci unicitate, arătă că Noua structură în psihologie se înfățișează sub semnul covârșitor al subiectivității în locul obiectivității.” (Camil Petrescu 1971,18).

Astfel reprezentarea epică neutră a unor evenimente exterioare (în romanul tradițional) este înlocuită cu reprezentarea unei proiecții subiective în planul conștiinței naratorului(în romanul psihologic).

Această teză susținută de Camil Petrescu, pusă în discuție de mai toți criticii literari ne conduce către un prim sistem de referință: reprezentarea războiului ca dramă personală. În poemele din „Ciclul morții”, poetul redă frământarea omului” participant la un dezastru, în care el reprezintă un simplu element de figurație într-un spectacol inexplicabil.”(Marian Popa, 1965:XVIII).

De asemenea, intuiția bergsoniană, fenomenologia husserliană, relativul și instabilul unor zone ale conștiinței, toate conduc la necesitatea unei noi structuri, orientate spre devenire sufletească. Prozatorul filtrează

BDD-V1800 © 2015 Aius PrintEd
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:00:29 UTC)

prin conștiința unui singur personaj experiența războiului și a iubirii, analizează viciile societății, relațiile sociale, politicianismul, relațiile familiale decăzute, indiferența, boala, moartea, moștenirea, absurditatea. Intelectualul lucid se analizează, utilizând noi categorii estetice, cum ar fi substanţialitatea, autenticitatea și relativismul.

Romanul este, pe de o parte destăinuirea trăirilor sufletești ale unui personaj, care, deși e consternat de ceea ce descoperă la femeia iubită, încearcă din răsputeri să-și mențină iluzia absolutului în iubire, pe de altă parte, romanul prezintă jurnalul de front al lui Gheorghidiu, de fapt, etapa tragică a experienței trăite de autor, în timpul Primului Război Mondial. Monografia iubirii este redată prin rememorare, în timp ce experiența războiului este consemnată imediat într-un jurnal al combatantului. „De la 16 martie (1917), până în luna iulie, Camil Petrescu se află pe front. Aceste zile pline de încordare, când tânărul și firavul sublocotenent ia contact cu mizeria frontului, cu disperarea și cu moartea, se întipăresc adânc în conștiința sa, filtrându-se apoi într-o suită de imagini vibrante, de un realism crud, care vor intra în versurile din Ciclul morții și în jurnalul de front al lui Ștefan Gheorghidiu… (Zaharia-Filipaș, 1978: VII).

Lunga confesiune a eroului e încrâncenată și lucidă. Trăirile eului și observațiile asupra celor din jur, descrierea amănunțită, admirativă, apoi critică asupra Elei, remarcile cu privire la tot ceea ce se întâmplă pe front constituie substanța romanului.

În „Fals tratat pentru uzul romancierilor” din „Arca lui Noe”, criticul Nicolae Manolescu subliniază ideea semnificativă a romanului, aceea de iubire-pasiune, faptul că Gheorghidiu nu încetează în toată această carte a iubirii, să ne spună direct sau indirect cât de mult o iubește pe Ela. Chiar și pe front, când ceilalți se gândesc la victorii și supraviețuire, Ștefan își pune întrebări referitoare la nevasta lui, reînvie în amintire, momente frumoase sau filozofează pe tema infidelității acesteia. Criticul Nicolae Manolescu observă că avem aici o „deteatralizare” a romanului, evenimente cum ar fi războiul, devin foarte obișnuite.

Pe lângă această autoanaliză permanentă a trăirilor, romanul înfățișează cu ironie, modul rudimentar de apărare (chiar din primul capitol). Demitizarea frontului este trăsătura care persistă în tot romanul. Tot ce ține de război, de sistemul defensiv este realizat cu superficialitate. Dușmanii care ar fi călcat în așa zisele tranșee, săpate de militari, (comparate cu gropile pe care le fac porcii cu râturile), ar fi putut „să se împungă în țepi, fie în talpă, fie în spate.” Iar dacă vreun nefericit s-ar fi rătăcit pe aici, „ar fi fost arestat și executat ca un spion”(Camil Petrescu 1965, p. 3).Gropile de lup le fac și copiii, jucându-se în nisip, asalturile de la instrucție sunt jocuri de copii din Obor.

BDD-V1800 © 2015 Aius PrintEd
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:00:29 UTC)

Frontul însemnă mizerie, învălmășeală, dezordine. Iată ce gândește Gheorghidiu (capitolul „Întâia noapte de război”) în momentul când Corabu, devenit maior anunță: „Domnilor e război!”, „De patruzeci de ani n-a mai fost război, cărțile de citire s-au oprit la pagina 77 și acum eu deschid focul.” (ibidem, 195).

Iar apoi când Floroiu îl îndeamnă să-și facă bagajele: „Bagajele ? Mai am eu nevoie de bagaje? Dar după primele cinci minute de luptă, voi mai fi oare în viață?”

În momentul în care copiii Ioanei îi strigă: „Să trăiți, domnule!”, acesta gândește: Cum o să trăim diseară prin focuri de infanterie, prin lupte de baionetă, prin sute de explozii de obuze?”

Operațiunile militare încep cu atacarea postului vamal maghiar. Peisajul devine fantastic: „Ținuturile Branului întreg, înconjurat de munți, apare astfel, cu drumurile, cu grupuri de copaci care nu pot fugi de îmbrățișarea focului.” (ibidem, 203)

Războiul nu e glorificat, accentul cade pe dimensiunea umană. Perspectiva se schimbă, gândurile nu se îndreaptă spre femeia iubită, ci către lume și oameni. Solidaritatea, sensurile filozofice ale vieții și ale morții, idei evidente și la Remarque reprezintă alte paradigme ale războiului: „Singura apărare în noapte îmi sunt tovarășii, suntem ca niște călători atacați de lup și trebuie să ne apărăm spate în spate căci oriunde de jur, împrejur, e moarte de fier și gloanțe.” (ibidem, 200)

Deși cuceresc măgura, trec Oltul și se îndreaptă spre Sibiu, războiul apare ca un eșec: „Și văd pe cei porniți înaintea noastră, adăpostiți după sfărâmături de stânci, trăgând mereu focuri, fără să ochească și fără să înțeleg acum în cine trag.” (ibidem, 212).

Nu lipsesc situațiile care stârnesc râsul: „În plină culme un ofițer îmi sare de gât, îmi pune mâna în guler: _Prizonier, prizonier! Când lucrurile se lămuresc, ne pufnește pe toți un râs ca de morți.”

Puterea de plasticizare a lui Camil Petrescu este uimitoare. Scenele de luptă, de spaimă, de nesiguranță alternează cu descrierile: „În fund, spre țara românească, Bucegii cu Omul și Ialomicioara, la dreapta, domul gotic de stânci, înalt de 2.400 de metri. Cotele mari, izolate, libere…Ca înălțime absolută, suntem de câteva ori mai sus ca în turnul Eiffel.” (ibidem, 200).

Se gândește că va muri, apoi reînvie amintirea Elei: „Am regretul că nu m-am istovit într-o frenezie sexuală neîntreruptă, că mor, încă în stare să mai iubesc, la douăzeci și trei de ani. (ibidem, 218).

Prietenii falși, familia interesată de bani, aspecte evidente în prima parte sunt în opoziție cu imaginea oamenilor de pe front:” camarazii mei

BDD-V1800 © 2015 Aius PrintEd
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:00:29 UTC)

sunt singurul spirit acum pe lume, pentru mine, și orice gest al lor mă înduioșează ca gesturile unui copil drag.(ibidem, 243).

Solidaritatea, umanizarea luptătorului e totală, războiul aduce o deschidere a conștiinței spre lumea din afară: „Aș devasta un muzeu, aș jefui o biserică pentru cei pe care-i văd, cu ochii lor frumoși și credincioși de câini osândiți lângă mine.”(ibidem, 245).

Un alt sistem de referință ar fi acela ce ține de organizarea militare. E foarte greu de luptat cu românii, pentru că nu au tactică militară**.** Gheorghidiu este tentat să judece greșelile statului –major, sacrificiile pe care le crede inutile.

Războiul reprezintă pentru el o înlănțuire de evenimente dezastruoase, la care ia parte alături de ceilalți combatanți. O femeie e crezută spioană, este gata să fie condamnată, apoi este decorată cu „Virtutea militară” pentru că le arătase soldaților români locul de trecere spre inamic, trecând Oltul înot, în fruntea combatanților.

În recompunerea războiului, evenimentele sunt filtrate prin starea de spirit a lui Ștefan Gheorghidiu. Povestirea este alertă, din cauza numărului mare de întâmplări de pe front. Frica creează superstiții. Gheorghidiu își pune mănuși înaintea fiecărei mari primejdii.

În Ardealul necunoscut combatanților apar figuri de țigani, sași, de unguri, de țărani români. Gheorghidiu, ca și ceilalți camarazi, așteaptă marea bătălie în care ei să devină eroi, așa cum știau din cărțile despre război.

V. Concluzii

Drama războiului este violentă. Gheorghidiu este silit de situațiile trăite să vadă durerea celorlalți, să suporte înfrângerea, să fie neputincios față de politicianismul și afacerismul celor îmbogățiți din război, trimițând la moarte sigură o armată echipată necorespunzător și prost instruită.

Bibliografie

OPERA LUI CAMIL PETRESCU

Petrescu, Camil. 1974, Note zilnice, 1927-1940. București: Cartea Românească.

Petrescu, Camil. 1963. Patul lui Procust. București: Editura Pentru Literatură.

Petrescu, Camil. 1971. Teze și Antiteze, Eseuri alese. Ediție îngrijită, prefață și tabel cronologic de Aurel Petrescu. București: Minerva, B. P. T.

Petrescu, Camil. 1965. Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război. București: Albatros.

Petrescu, Camil. 1957. Versuri. București: EPL.

Boia, Lucian. 2014. Primul Război Mondial. Controverse, paradoxuri, reinterpretări.

BDD-V1800 © 2015 Aius PrintEd
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:00:29 UTC)

București: Humanitas.
Călin, Liviu. 1976. Camil Petrescu în oglinzi paralele. București: Editura Eminescu.
Călinescu, George. 1982. Istoria literaturii române de la origini până în prezent. București: Minerva.
Constantinescu, Pompiliu. 1981. Studii şi cronici literare. Biblioteca pentru toți, Editura Minerva, București.
Crohmălniceanu, S., Ov., Literatura „autenticității şi „expresivității. Camil Petrescu, în Literatura română între cele două războaie mondiale, vol. I, București, Editura Minerva.
Dogeanu, Liviu-Florian, 2013 Istoria neamului românesc, Editura ROOSA, Moscova.
Ghidirmic, Ovidiu, 1975, Camil Petrescu sau patosul lucidității, ed. Scrisul Românesc, Craiova.
Lovinescu, Eugen, 1981, Istoria literaturii române contemporane, Editura Minerva, București.
Manolescu, Nicolae, 2001, Arca lui Noe, ed. 100+1 GRAMAR, București.;
Perpessicius, 1974, Patru clasici, ed. Eminescu, București.
Petrescu, Aurel, 1972, Opera lui Camil Petrescu, Ed. Didactică și Pedagogică, București.
Popa, Marian, 1972, Camil Petrescu, Ed. Albatros, București.
Protopopescu, Alexandru, 1976, Romanul Psihologic Românesc, Editura Eminescu, București.
Sebastian, Mihail, 1972, Eseuri. Cronici. Memorial, Editura Minerva, București.
Streinu, Vladimir, 1968, Pagini de critică literară, E.P.L., București.
Tomuș, Mircea, 1999, 2000, Romanul Romanului Românesc, (În căutarea personajului, vol. 1; Despre identitatea unui gen fără identitate: romanul ca personaj al propriului său roman, vol. 2), Ed. 100+1 Gramar, București.
Vianu, Tudor, 1988, Arta prozatorilor români, Ed. Minerva, București.
Articole, studii în volum
Constantinescu, Pompiliu, 1984, Capitolul nou al romanului psihologic în „Camil Petrescu interpretat de...”, Ed. Eminescu, București.
Lăzărescu, Gheorghe, 1984, Luciditatea analizei și tentația autenticității, în „Camil Petrescu interpretat de...”, Ed. Eminescu, București.
Lovinescu, Eugen, 1916 – 1922, Memorii, II, în „Camil Petrescu interpretat de…”, 1984, Editura Eminescu, București**.**
Popa, Marian, 1965, Conștiința umană și artistică modernă în Camil Petrescu, „Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război”, 1965, Editura Albatros, București.
Zaharia Filipaș, Elena - 1978, Tabel cronologic, prefață și note la Jocul ielelor de Camil Petrescu, Editura Albatros, București.

BDD-V1800 © 2015 Aius PrintEd
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:00:29 UTC)